

sin forklaring i udtryk som »gangster« og »bandefører«, en forgrovelse af analysen der svækker det ellers så stærke indtryk af et stort og fortjenstfuldt oprydningsarbejde.

Reinhard Heydrich und die Frühgeschichte von Gestapo und SD er historien om etableringen af Himmlers politimagt i Tyskland indtil 1936 – og i et videre perspektiv en analyse af forholdet mellem ideologi og bureaukrati. Hvorledes institutionaliserede man nationalsocialismen? er Aronsons hovedspørgsmål. Han konfronterer her den statslige og forvaltningsmæssige kontinuitet i det preussiske Gestapo under Diels og Göring med Himmlers og Heydrichs politi- og racestat i Bayern og viser hvorledes rigsføreren måtte vinde løbet i kraft af fusionen mellem politi og SS og den uindskrænkede kontrol med KZ-lejrene. Men også her understreges trods terroren, nu sat i system, og de revolutionerende, nye loyalitetsforhold forbindelsen tilbage til statsforvaltningen før 1933, og det fremgår klart at Himmler med held forstod at appellere til politiembedsmændenes professionalisme og standsegoisme, således at de uden større gnidninger gled med ind i apparatet. SD, derimod, der i 1934 erhvervede sig partiets efterretningsmonopol, var mere traditionsløs og derfor også i et vist rivaliserende forhold til Gestapo – der forstærkedes af det manglende eksekutiv. Det er Aronsons ikke overraskende konklusion at det i 1939 sammensmeltede Reichsicherheitshauptamt, helt under kontrollen af SS, bevarede sit udpræget moderne, bureaukratiske tilsnit, samtidig med at det gik helt i tjeneste for en umoderne, irrationel ideologi – og det i den yderste konsekvens, nemlig *die Endlösung*.

Et afsnit i bogen er viet juristerne og »professorerne« i SS og SD. Aronson viser at Himmler havde brug for de intellektuelle i den semilegale overgangsfase, da det af forvaltningstekniske grunde var nødvendigt ikke at bryde forbindelsen til statsapparatet, men at de havde mistet deres betydning, da radikalismen med krigsudbruddet satte ind. Især for et dansk publikum har det interesse at forfatteren på en halv snes sider giver den første systematiske behandling af den senere rigsbefuldmægtigede, dr. Werner Bests ideologi – desværre igen helt overvejende på Bests egne efterkrigsudsagn.

HANS KIRCHHOFF

HANS-DIETRICH LOOCK: Quisling, Rosenberg und Terboven. Zur Vorgeschichte und Geschichte der nationalsozialistischen Revolution in Norwegen. Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte. Bd. 18. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1970. 588 s.

Professor Hans-Dietrich Loock, Freie Universität, Berlin, der i et par afhandlinger i *Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte* fra 1960 og 1965 demonstrerede sit intime kendskab til Norge under den anden verdenskrig, har nu udmøntet sine studier i et stort anlagt arbejde om okkupationens forhistorie og kampen om den politiske nyordning frem til september 1940. Om et nybrud som Magne Skodvins disputats var det i 1956 er der ikke tale. Loock har ikke kunnet rokke ved hovedlinjerne i *Kampen om okkupasjonsstyret*, og det gælder iøvrigt tilsvarende for Sverre Steens endnu uovertrufne fremstilling af Riksrådsforhandlingerne fra 1947 og svenskeren Gemzells disputats fra 1965 om storadmiral Raeders

norgestrategi, som forfatteren står i et klart og vedgået afhængighedsforhold til. Derimod hævder *Quisling, Rosenberg und Terboven* sig som den første fremstilling der anskuer det tyske og indrenorske spil i sammenhæng og som på et bredere og sikrere kildegrundlag udvider og nuancerer væsentlige sider af Skodvins afhandling. (Således fremstår triplealliancen mellem Rosenberg, Quisling og krigsmarinen nu i et helt anderledes afklaret lys efter Looocks undersøgelser i de intakte og meget givtige partiarkiver fra Aussenpolitisches Amt.) Hertil kommer den klare gevinst der ligger i det anlagte helhedssyn på Terbovens politik, der drager nyttige paralleller til Seyss-Inquarts tilsvarende bestræbelser i Holland og bygger bro over de store huller der stadigvæk er – og vel altid vil være – i vor viden om spillet mellem rigskommissæren og Hitler i sommeren 1940. Og endelig bør også nævnes den norske side af forhandlingspolitikken, der uden at række videre end til det allerede kendte, har vundet meget i plasticitet gennem den udenforstående – men bestemt ikke uforstående – historikers betragtning, og tegner et forløb der på en gang yder politikernes motiver fuld forståelse og åbner et vindue til det Looock med et iøvrigt e. m. m. ikke særlig heldigt udtryk fra Warmbrunns *The Dutch under German Occupation* (1963) kalder *the reasonable collaboration* – samtidig med at den viser hvor nær Stortinget i virkeligheden i april var den »danske løsning« og i juli den »tyske«.

Afhandlingen indledes med en bred skildring af Quislings karriere i tyverne og trediverne, dannelsen af NS i 1933 og nazipartiets udvikling fra parti til sekt – for nu at citere titlen på Hans Olaf Breviks i 1970 publicerede afhandling, som Looock støtter sig til. I modsætning til f. eks. Sverre Hartmanns overvejende psykologiserende tilnærmelse til førerfiguren (*Fører uten folk*, 1959) samler Looock først og fremmest interessen omkring en systematisk beskrivelse af Quislings *Weltanschauung*, der defineres som racistisk og antibolchevikisk, med en universalisme som afgørende filosofisk bindemiddel og drivkraft. Således finder forfatteren her nøglen til Quislings oprindelige, positive – men understreges det, ikke marxistisk begrundede – syn på Oktoberrevolutionen, og det er også i universalismen at han vil søge årsagen til kursændringen og den store udenrigspolitiske vision om et germansk statsforbund rettet imod katastrofen fra øst – en platform for alliancen med Rosenberg fra 1939. Imidlertid var det ikke den ubehjælpelige partifilosof, men flådechefens norgesinitiativ, der i december åbnede den storpolitiske tribune for den norske nazifører, og Looock mere end sandsynliggør at det var krigsmarinen der stod bag Quislings højst belejlige besøg i Berlin i december. På linje med Gemzell, men imod sin landsmand, skandinaviensksperten Walter Hubatsch, hvis »realistiske« skole forfatteren også på andre punkter har taget afstand fra, understreger Looock de offensive træk ved marinestrategien i efteråret, og han forfølger synspunktet også udover nytår 1940, hvor svenskerens afhandling bryder af. Således vil Looock mene at Værnemagten ikke i nogen afgørende beslutning under planlægningsarbejdet imod Danmark og Norge lod sig lede af en virkelig frygt for de allierede hensigter, og at man endnu så sent som i begyndelsen af april stillede sig højst tvivlende overfor sandsynligheden af en engelsk landgang i Norge. Forfatteren finder at Altmarkaffæren 16.2. 1940 ikke var årsagen, men kun anledningen til at drive planlægningen fremad, og vi skal efter hans mening helt frem til Moskvafreden 13.3. før krigsledelsen begreb »dass sie

sich mit der Vorbereitung der »Weserübung« gar nicht in der Offensive, sondern in der Defensive befunden hatte«, og at »das, was zur propagandischen Rechtfertigung der »Weserübung« den Alliierten hatte unterstellen wollen, gar keine Unterstellung war« (s. 254). Og med Vinterkrigen forbi skiftede i hvert fald Raeder syn igen. Looock ser fra de for denne periode endnu uudnyttede marineakter, og er altså her original. Det bliver spændende at se om tesen holder, når den prøves på et fyldigere stof og i en bredere militær-politisk sammenhæng.

Tyngdepunktet i afhandlingen ligger i fremstillingen af selve okkupationspolitikken. Looock deler Skodvins syn på Quislings statskup som en lokal manøvre af kamarillaen Scheidt-Schreiber-Hagelin, men han understreger kraftigere end den norske historiker at kuppet lå i naturlig forlængelse af Hitlers planer om at holde militæret ude af civilforvaltningen og dermed lade alle revolutionære muligheder stå åbne i Norge. Gesandten, Bräuers, fremstød for en »dansk løsning« gennem etableringen af Administrationsrådet karakteriseres som forbavsende sikker og præcis i den kaotiske situation og fremstår langt snarere end et overspændt og urealistisk forsøg på at føre Berlin bag lyset som et konstruktivt alternativ til Hitlers politik og derfor dømt til at mislykkes. Gesandtens fejl var efter Looock at han ikke erkendte »dass nicht das Memorandum vom 9. April, sondern Hitlers Forderung nach einer »Regierung Quisling« das Programm der Besatzungspolitik darstellte« (s. 330).

Det fremhæves at Quislings fald den 14. april ikke skyldtes nogen dybere politisk indsigt fra Hitlers side, men at det var et simpelt udslag af stemningskrisen omkring den militære modgang i Narvik. Quislings nederlag var derfor ikke endeligt; han holdtes i reserve. Men foreløbig skulle han dog få en hård opponent i den nye rigskommissær Josef Terboven. Looock ser Riksrådsforhandlingerne som Terbovens (og Hitlers) forsøg på at gennemføre den »legale revolution« i Norge i samarbejde med de gamle politikere, men udenom Quisling og NS, som han fandt uanvendelige og ville erstatte med en bredere nazificeret folkebevægelse i SS' regi. Riksrådet skulle formidle overgangen som Rigsdagen havde gjort det i Tyskland og samtidig garantere en intakt fungerende norsk administration. Det er stadigvæk lidt af en gåde, hvorfor Hitler i august torpederede sin gauleiters spil, så nær den fulde tyske triumf. Utvivlsomt spillede det en rolle at Quislings kandidatur blev holdt varm af Rosenberg og af Raeder, der åbnede marinens fjernskriverforbindelse for NS og dermed underløb rigskommissærens »Immediatstellung« hos Hitler. (Se også her den seneste undersøgelse af Helge Paulsen på grundlag af generaladmiral Böhms arkiv, der er ukendt for Looock, i *Motstandskamp, strategi og marinepolitik*, 1972). Men den afgørende årsag finder Looock i Hitlers augustbeslutning om at løse sit strategiske dilemma i Englandskrigen gennem angrebet på USSR. Det gav hans krig en hel ny dimension og placerede samtidig Norge som et vigtigt militært led i »Operation Barbarossa«, der krævede en helt anderledes håndfast garanti for de tyske interesser, end den man kunne forvente af et »borgerligt« norsk Riksråd.

Den kronologiske parallel til det tilsvarende brud på den »legale revolution« i Holland er så påfaldende at det må skyldes mere end en tilfældighed, mener Looock. Han peger på at udviklingen i Danmark ikke modbeviser denne tese,

fordi fredsbesættelsen gav den garanti for Værnemagtens sikkerhed som krigstilstanden ikke kunne give de to rigskommissariater. Det kan jo tværtimod tilføjes at netop akser mellem Berlin og den danske regering blev den afgørende bremse på Frits Clausens stormløb i 1940. Det noteres at Henning Poulsen i *Besættelsesmagten og de danske nazister* (1970) i virkeligheden på stort set samme præmisser som Loock (nemlig Hillgrubers *Hitlers Strategie 1940-41*, 1965) vil lægge Hitlers beslutning om »Barbarossa« helt hen i november som den afgørende forklaring på det pludselige sammenbrud af DNSAPs efterårsputsch. Det er to synspunkter, der vanskeligt lader sig forene.

HANS KIRCHHOFF

SVEN HENNINGSEN: *Atompolitik 1939-45*. Festskrift udgivet af Københavns Universitet i anledning af universitetets årsfest november 1971. 254 s.

Formålet med denne afhandling er, siger forfatteren i sin konklusion, »at klarlægge, hvorledes beslutningerne om atomvåbenets fremstilling og anvendelse blev truffet« (s. 236). På en vis måde er det hermed allerede antydnet, at atomproblematikken under den anden verdenskrig havde to forskellige faser. Den første fase var domineret af problemerne omkring fremstillingen af et atomvåben. Frygten for, at Tyskland skulle komme først med en militær udnyttelse af atomenergiens muligheder, spillede en afgørende rolle. Men samtidig var det både i England og USA klart, at atomenergien også ville være en væsentlig militær og økonomisk faktor i efterkrigstiden. Derfor udviklede der sig hurtigt et konkurrenceforhold mellem de to stater. Det blev efterhånden USA, der fik overtaget, og fra august 1943 var atombombeprojektet i alt væsentligt et amerikansk projekt (s. 44). I denne første fase spillede spørgsmålet om atombombens konkrete anvendelse en ubetydelig rolle, dertil var der knyttet alt for store usikkerheder til projektets resultat.

Den anden fase, som kan siges at begynde i foråret 1945, var kendetegnet ved, at atombomben tegnede sig som en realitet. Dermed rykkede atomspørgsmålet direkte ind i de militære og politiske overvejelser om afslutningen af krigen. Det er denne fase, som er langt den mest spændende og kontroversielle, og det er også den, som afhandlingen mest udførligt beskæftiger sig med.

Her må det allerførst bemærkes, at forfatteren har foretaget et omfattende, kritisk oprydningsarbejde i det både righoldige og forskelligartede kildemateriale, der er til rådighed. Navnlig er memoirelitteraturen gennemgået kritisk. På basis af denne kulegravning af materialet giver han en meget detaljeret redegørelse for såvel de interne amerikanske overvejelser som de interallierede forhandlinger om afslutningen af krigen og om atombombens rolle heri.

Forfatterens tese er ganske klar. »Det primære element i denne beslutning (om anvendelse af atombomben) var ønsket om at bringe krigen med Japan til den hurtigste og mindst kostbare afslutning« (s. 73). »Derimod har det været forfatteren umuligt at finde afgørende og entydigt materiale, der underbygger den tese, at amerikanernes opfattelser og overvejelser gik ud på, at bomben kunne anvendes som en trussel til at påvirke den sovjetiske politik« (s. 156). Forfatteren vender sig hermed imod den »revisionistiske« skole i USA, hvis ledende synspunkt – meget forenklet – er, at USAs politik i foråret og somme-